

**Marta Andruszkiewicz**  
Białystok

## Wokół znaczenia w języku prawnym – z punktu widzenia strukturalizmu

Prawo jako dyscyplina, której podstawą jest konstrukcja językowa, stanowi przedmiot zainteresowania lingwistyki, zaś „język jest zarazem podstawowym tworzywem i narzędziem pracy prawnika” (Ziemiński 1985: 340). Za korespondencją metodologiczną nauk o języku i prawoznawstwa oraz zasadnością badania językowego wymiaru prawa przemawiają liczne argumenty. Pokrewieństwo obu dyscyplin istnieje ze względu na genezę i przynależność do wspólnego nurtu nauk społecznych, nauk o człowieku, których jednym z najważniejszych narzędzi jest język. Kręgi problemowe dotyczące języka prawnego postrzeganego jako struktura, kod, tekst i fakt społeczny łączy to, iż odnoszą się one do znakowego wymiaru kultury oraz komunikacji społecznej. To z kolei pozwala na usytuowanie przedmiotu rozważań w kontekście dokonań strukturalizmu. Istotność praktyczna tego nurtu polega na zwróceniu uwagi na obecność problematyki komunikatywności i przekazywania informacji, do której i język, i prawo należy. Warto przypomnieć, iż język prawny stanowi przedmiot badań podejmowanych przez językoznawców w ramach różnych nurtów, takich jak teoria tekstu, nauka o zróżnicowaniu języka na odmiany, genologia, historia i kultura języka, socjolingwistyka, teoria komunikacji czy teoria dyskursu. Większość z tych ujęć prezentuje obecnie opozycyjne wobec strukturalizmu punkty widzenia.

Przedmiotem artykułu jest język prawny charakteryzowany w kontekście kluczowych pojęć strukturalizmu, takich jak znak, znaczenie, plany, treści i wyrażania, więź języka z rzeczywistością. Celem jest wykazanie użyteczności wykorzystania tradycyjnych strukturalistycznych kategorii do badań nad językiem prawa. Punktem wyjścia jest prezentacja metod i problemów podejmo-

wanych w ramach strukturalizmu, które mogą być wykorzystane do badania języka prawnego (1). Z kolei przedmiotem analizy będzie język prawny w kontekście problematyki binarnego charakteru znaku (2). Następnie przedstawione zostaną kwestie specyfiki znaczeń występujących w tym języku, poziomów planu treści i planu wyrażania oraz sposoby uporządkowania aparatury pojęciowej w języku prawnym (3). Język tekstów prawnych w prezentowanym ujęciu jest również swoistym sposobem przekazywania informacji, których znaczenie uzasadnione jest czynnikami kontekstualnymi, powiązаныmi z uzasadnieniem etycznym i kulturowym, a także z cechami systemu prawa (4).

## 1.

Współczesne rozumienie strukturalizmu jest nacechowane poszukiwaniem w różnych sferach funkcjonowania kultury cech wspólnych, przejawiających się w wielu płaszczyznach ludzkiej działalności: języku, obyczajowości, ekonomii, sztuce [Mitosek 1995: 212]. Jest to uwarunkowane takim postrzeganiem szeroko pojętej kultury i działalności ludzkiej, w którym istotną rolę przypisuje się procesom komunikacji społecznej. Działalność językowa człowieka, która stanowi element jego aktywności kulturalnej, jest ukierunkowana na komunikowanie się poprzez różnego typu praktyki społeczne<sup>1</sup>. Istotne jest powiązanie nauki o języku z innymi naukami o kulturze w ramach semiotyki pojmowanej jako szeroko rozumiane przekazywanie komunikatów, pomiędzy tymi zaś sytuuje się zintegrowaną naukę o komunikacji, wraz z antropologią społeczną, socjologią, ekonomią [Jakobson 1989: 61]. W tym katalogu dyscyplin usytuować można także nauki prawne. Zgodnie z przekonaniem Claude'a Lévi-Straussa, „...język jest najdoskonalszym ze wszystkich przejawów porządku kulturowego, tworzących systemy na tej czy innej zasadzie. I jeśli chcemy zrozumieć, czym jest sztuka, religia, prawo (...), należy je rozumieć jako kody utworzone przez artikulację znaków, według modelu lingwistycznego porozumiewania się” [Charbonnier 2000: 142].

Ze względu na powyższe cechy, strukturalistyczne metody badania mogą okazać się (naszym zdaniem) przydatne do badania języka prawnego, mimo iż strukturaliści nie podejmowali bezpośrednich analiz nad tym rodzajem języka. W sferze funkcjonowania prawa zauważalny jest wpływ kulturowego kontekstu

---

<sup>1</sup> Charakterystyczne dla strukturalistycznego punktu widzenia jest przekonanie o tym, iż kultura stanowi zbiór tekstów formułowanych w różnych językach [Balcerzan 1973: 7].

oraz etycznego i aksjologicznego uzasadnienia treści i charakteru prawa jako czynników w znacznym stopniu wpływających na język, jakim posługuje się prawodawca. Istotne jest również postrzeganie języka prawnego jako szczególnego rodzaju komunikatu, a także jego wpływu na życie społeczne. W ujęciu rozważań nad strukturą i charakterystyką wypowiedzi prawnych podstawowymi jednostkami są pojęcia prawne, które mogą być rozumiane jako „konstrukty myślowe, abstrakcyjne byty bądź też jako wytwory kultury” [Smolak 1997: 1]. W kontekście tych rozważań sytuuje się problematyka znakowego charakteru języka prawnego oraz kwestii znaczeń używanych w tym języku.

## 2.

Z punktu widzenia problematyki znaku język jest systemem składającym się ze „znaków słownych, które służą do formułowania myśli (...) oraz do społecznego komunikowania tych myśli o rzeczywistości, jak również związanych z nimi przeżyć (...)” [Schaff 1960: 442]. Jerzy Wróblewski podkreśla, iż „znaki językowe pełnią podstawową rolę w życiu społecznym i stanowią jeden z czynników współdziałających w rozwoju najszerzej pojętej kultury ludzkości” [1959: 11]. Spełniają one fundamentalną funkcję w procesach poznawczych i komunikacyjnych. Są używane po to, aby „nasze pojęcia i zdania przekazywać innym i aby sobie samym ułatwić myślenie” [Bocheński 1992: 16]. Znak językowy i znak jako przedmiot badania semiologii powinien posiadać właściwości odnoszące go do wymiaru materialnego. Jego nieodłączną cechą jest to, co kieruje uwagę „na co innego niż sam znak, na to, do czego się znak odnosi, co on reprezentuje” [Doroszewski 1961: 9]. Z jednej strony jest to relacja między elementem znaczoną i znaczącą, charakteryzowana przez Ferdynanda de Saussure’a, z drugiej wymiar znaczeniowy języka i sfera bytów, do której odsyłają określone pojęcia. Dostrzegalny jest tu swoisty dualizm warstw języka występujący w postaci warstwy przedmiotów i zjawisk, które język nazywa, oraz ich językowych symboli. Język jest obecny w wymiarze znaków jako obiektów służących identyfikacji, a także w wymiarze niejako zewnętrznym w stosunku do języka, pozajęzykowym. W języku prawnym występuje dualizm o nieco odmiennym od powyższego charakterze. Język używany w tekstach prawnych, jak każdy inny sposób wypowiedzi, operuje symboliką określonych desygnatów, znakami i ich odniesieniami do rzeczywistości. Znamienne jest to, że w sferze znaczeń występują dwa wymiary: wymiar opisowy (*stricte* językowy) oraz wymiar normatywny. Wskazując na wymiar opisowy, językowy, nie mamy na myśli relacjonującego charakteru danego sposobu

wypowiedzi w stosunku do rzeczywistości – nie ma on w języku prawnym znaczenia dominującego. Wymiar deskryptywny rozumiemy jako formalno-gramatyczną, zewnętrzną postać wypowiedzi języka tekstów prawnych. W pierwszej percepcji (poprzedzającej analizę elementów znaczeniowych i normatywnych) są one wypowiedziami gramatycznymi sformułowanymi przy pomocy reguł języka powszechnego. W tak rozumianej warstwie deskryptywnej mieszczą się znaki językowe, którym można przypisać zarówno znaczenie powszechne, słownikowe, jak i znaczenie określone na potrzeby sfery prawnej. Natomiast wymiar dyrektywalny tego języka obejmuje takie konstrukty językowe, które służą do ustalenia na ich podstawie, jakie wzory zachowań są wyrażone w normach prawnych w nich zawartych. Jednostką języka prawnego w warstwie normatywnej jest norma jako wypowiedź zawierająca wzór postępowania<sup>2</sup>. Teksty prawne są nośnikami treści, na której podstawie formułowane są normy w określonej postaci słownej. Są to różnorodne wyrażenia pewnej odmiany języka naturalnego, jaką jest język przepisów prawnych. W takim ujęciu prawo składa się z norm<sup>3</sup>, które wpływają na motywacje i zachowania podmiotów. Norma prawna definiowana może być jako „zwrot językowy o określonym znaczeniu, który zarazem konstytuuje swoisty akt wpływania (w danej konwencji językowej zdolny do wpływania) na zachowanie się ludzi” [Opalek 1986: 198]. Elementarną jednostką wypowiedzi w języku prawnym są wypowiedzi normatywne [Wróblewski 1990: 26-39]. Są to wypowiedzi, w których formułowane są normy prawne. Zdania gramatyczne zawarte w przepisach, wyznaczają przy pomocy sformułowań wskazujących normatywną modalność, określone powinności, wskazują pewne wzory zachowania<sup>4</sup>. Konstrukcje takich wypowiedzi mogą przybierać postać rozkazów, zaleceń, wskazówek. Spo-

<sup>2</sup> Badania nad aspektem językowym prawa to, według Zygmunta Ziemińskiego [1980: 78], badania nad prawem jako zbiorem szczególnego rodzaju norm postępowania, wytworzonych według specjalnych procedur. Zob. także na ten temat: Z. Ziemiński 1980: 74-77.

<sup>3</sup> Wśród obecnych w literaturze koncepcji prawa istnieją takie, w których prawo rozumiane jest jako zespół norm, a także takie, w których ekwiwalent tych norm stanowią fakty, a prawo ujmowane jest jako zespół faktów. Postrzeganie prawa jako zespołu norm stanowi podstawę badań nad aspektem językowym prawa. Należy dodać, że prowadzenie badań w płaszczyźnie językowej nie wyklucza założeń, że byt prawa nie wyczerpuje się wyłącznie w obiektach językowych; nie ma ono zatem charakteru rozstrzygnięć ontologicznych [Wróblewski 1973: 48-49].

<sup>4</sup> Jest to związane z formułowaniem określonego komunikatu normatywnego. Aby norma mogła stanowić instrument kształtowania porządku społecznego, musi zawierać niezbędną ilość informacji (minimum treści regulującej) oraz powinna być w odpowiedni sposób ujęta w języku [Pałecki 2003: 43, 49]. Zagadnienie to dotyczy w szczególności funkcji regulującej, którą oprócz roli aksjologicznej i imperatywnej powinien spełniać wzór działania, aby mógł być uznany za normę, na co zwraca uwagę K. Pałecki [2003: 40-51].

sobem na wyrażenie treści normatywnych są sformułowania zawarte w warstwie deskryptywnej. Stwierdzić można, iż zawartość normatywna (dyrektywna) tekstu prawnego może być ustalana i rekonstruowana na podstawie zawartości warstwy deskryptywnej (językowej)<sup>5</sup>. W pewnym sensie wypowiedzi języka prawnego można uznać za niosące informację o rzeczywistości. Jednak nie w znaczeniu asertorycznym, lecz jako dające podstawy do formułowania informacji o rzeczywistości w szeroko pojętym sensie presupozycyjnym. Nie mamy na myśli opisowego charakteru wynikającego z konstrukcji zdań oznajmujących stosowanych w tekstach prawnych ani też z funkcji deskryptywnej. Z treści przepisów i esencji postulatywnej można odczytać informację o intencjach, założeniach, celach i preferencjach aksjologicznych prawodawcy. Problem ten ma związek z zagadnieniem presupozycji<sup>6</sup> jako informacji przekazywanej przez wypowiedź, wynikającej z treści, ale w niej nie wyrażonej bezpośrednio [Pisarek 1999: 299].

Kolejny problem podejmowany przez strukturalistów istotny punktu widzenia rozważań o problematyce znaczenia i znaku to osłabiona więź z rzeczywistością charakteryzująca teksty zdominowane przez funkcję estetyczną. W relacji tekstu do rzeczywistości mamy do czynienia z odniesieniem, które jest „zwielokrotnione; utwór odsyła do rzeczywistości znanych odbiorcy, nie będących jednak i nie mogących być w żaden sposób przedstawionymi wprost przez twórcę...” [Mukařovský 1936: 233]. Teksty prawne formułowane są przy pomocy szczególnego rodzaju wypowiedzi, co może wpływać na ich poniekąd „osłabioną więź z rzeczywistością”. Chodzi tu o normatywny charakter wypowiedzi i ich postulatywny charakter. Wypowiedzi zawarte w tekstach prawnych nie opisują, jak już powiedziano, rzeczywistości tak, jak to czynią wypowiedzi asertoryczne. Można zatem stwierdzić, iż jest w nich zawarty swoisty „obraz” rzeczywistości potencjalnej, projektowanej. Zarówno ze względu na postulatywny charakter norm prawnych formułujących wzory zachowania, jak i dostrzegalny w warstwie językowej generalny i abstrakcyjny charakter sformułowań języka prawnego. W języku powszechnej komunikacji w sferze znaczeń istnieje powiązanie nazwy z przeżyciem psychicznym towarzyszącym desygnowatowi, do którego znak się odnosi, lub też jej odzwierciedleniem w przedmiocie ze sfery bytu. Język prawny charakteryzuje swoista pośredniość w sposobie przekazywania treści oraz sztuczny charakter tych relacji. Nie wszystkie znaki mają odpowiedniki realnie istniejące w sferze bytu (np. konstrukcje niektórych

<sup>5</sup> Koresponduje to z obecną w prawoznawstwie koncepcją normy prawnej rozumianej jako wypowiedź konstruowana z przepisów prawa.

<sup>6</sup> Na temat poziomu presupozycji jako jednej z płaszczyzn interpretowania tekstu prawnego zob. m.in.: R. Sarkowicz 1995: 130-175.

instytucji prawnych, klauzul generalnych). Język prawny odzwierciedlając założenia i cechy określonego systemu prawnego nie służy do relacjonowania czy opisu realnego świata, lecz przekazywania informacji o pewnej wizji rzeczywistości. Tak, jak język ogólny pozwala na opisywanie rzeczywistości, tak język prawny jest sposobem przedstawienia pewnego postulatywnego, potencjalnego i projektowanego modelu tej rzeczywistości. Jest to wizja zakodowana w sposób intencjonalny w dyrektywach postępowania, których ten język jest nośnikiem. Swoisty „obraz” projektowany przy pomocy języka prawnego to model rzeczywistości, w której przekazywane przez normy wzorce postępowania powinny być przestrzegane; wizja prezentowana przez prawodawcę i przedkładana adresatom do realizacji (poprzez postępowanie zgodne z normami). Zgodnie z przekonaniem Kazimierza Opalka, ze względu na niemożność powiedzenia o wypowiedzi normatywnej, iż konstatuje ona jakiś stan rzeczy, „o <odzwierciedlaniu> [przez normę rzeczywistości – M.A.] można (...) mówić w dwojakim, swoistym sensie: po pierwsze w tym znaczeniu, że norma bezpośrednio informuje adresatów o tym, jak normodawca chce, by się zachowali i jakie przewiduje następstwa spełnienia bądź niespełnienia wymagań normy, po drugie, treść normy daje podstawy do snucia pośrednio wielu wniosków na temat jej związku z rzeczywistością” [Opalek 1986: 200]<sup>7</sup>.

Dodać należy, iż przekonanie o znakowym charakterze języka prawnego koresponduje także z obecną w teorii prawa koncepcją derywacyjnej teorii wykładni [M. Zieliński 2002: 79-81]. W takim ujęciu język prawny jest systemem składającym się ze znaków o konwencjonalnym charakterze. Znaki są nośnikami treści, w której zawarta jest informacja o normach postępowania. Jak pisze Andrzej Malinowski, „normy te zostały w akcie normatywnym (tzn. wyrażeniach języka prawnego) zakodowane przez prawodawcę. Kodem stosowanym przez prawodawcę i służącym do opisu abstrakcyjnych wzorów postępowania (norm) jest właśnie język prawny” [Malinowski 2006: 29]. Może to być pojmowane tak, iż „prawo rozumiane jako wyraz woli prawodawcy jest zapisem tej woli w języku przepisów prawa”, procesy interpretacyjne służą natomiast „objaśnieniu ich normatywnej zawartości” [Leszczyński 2007: 39].

---

<sup>7</sup> K. Opalek pisze w tym kontekście o informacjach bezpośrednich i pośrednich i konkluduje, iż norma może być uznana za odzwierciedlającą w pewien swoisty sposób rzeczywistość [Opalek 1986: 200].

## 3.

Istotne z punktu widzenia strukturalizmu oraz powiązane z problematyką znaku jest pojęcie znaczenia. Jak pisał prekursor badań teoretyczno-prawnych nad językiem Bronisław Wróblewski, kluczowa dla charakteryzowania języka jest analiza jego „wytworów semantycznych”, wyrazów i zwrotów odzwierciedlających znaczenia [Wróblewski 1948: 11]. Istnieją różne sposoby rozumienia pojęcia znaczenia, obecne w wielu dyscyplinach (psychologia, logika, filozofia). W językoznawstwie znaczenie określane jest jako strona treściowa znaku [Polański 1999: 454]<sup>8</sup>. Strukturalizm odwołuje się do antynomii „przedmiotu badania” i „przedmiotu rzeczywistego”<sup>9</sup>. Istotną strukturalistyczną opozycją jest wprowadzony przez Louisa Hjelmsleva znany podział na „plan treści i „plan wyrażania” [Hjelmslev 1979]<sup>10</sup>. Przy założeniu, iż język jest pewną strukturą, może być on charakteryzowany jako „połączenie dwóch planów: planu formy i planu znaczenia” [Lyons 1975: 66]. Przyjmując do analizy języka prawnego narzędzia badawcze strukturalizmu, można zaobserwować w języku prawnym obecność w tekście ekwiwalentów planu treści i planu wyrażania. Jest to efekt zróżnicowania dwóch poziomów odczytywania tekstu prawnego – płaszczyzny treści i płaszczyzny występującej w postaci organizacji przekazu. Są tu możliwe asocjacje z warstwą normatywną tekstu prawnego, który jest wyrażony i zorganizowany przy pomocy przepisów. Odpowiednikiem planu wyrażania może być warstwa przepisów, zaś planu treści – zakres merytoryczny norm, który w formie przepisów jest niejako zakodowany. Można stwierdzić, że język prawny jest sposobem wypowiedzi posiadającym ukrytą treść. Na potwierdzenie powyższego spostrzeżenia odwołajmy się do Kazimierza Opałka, który pisał, iż wyrazy używane w języku prawnym odnoszą się do „przedmiotów takich jak rzeczy i działania ludzkie, a z tymi ostatnimi wiąże się strona motywacji. Dotyczą one równocześnie takich przedmiotów, jak normy postępowania z ich stroną „materialną” (znaki), oraz znaczeniową. (...) desygnatami nazw prawnych okazują się różne elementy „faktyczności” – przedmioty o określonych cechach empirycz-

<sup>8</sup> Znaczenie wyrazu określane jest jako zespół pełnionych przez niego funkcji językowych; może ono odnosić się do określonego fragmentu rzeczywistości pozajęzykowej, nazywanej za pomocą wyrazu, a także do relacji pomiędzy poszczególnymi elementami tekstu [Polański 1999: 455].

<sup>9</sup> Przedmiot badania stanowi efekt postępowania naukowego w procesie poznania i jego idealizacyjnym celem jest ukazywanie „nieuświadomionej infrastruktury” badanego zjawiska [Mitosek 1995: 212].

<sup>10</sup> Na ten temat zob. Lyons 1975: 65 i n., Polański 1999: 279.

nych – w połączeniu jednak ze znaczeniem, jakiego te przedmioty nabywają ze względu na normy” [Opalek 1962: 106-107]. Autor, analizując problematykę specyfiki znaczeń i desygnatów pojęć prawnych, wskazuje na pewnego rodzaju „ukrytą” treść w wypowiedziach języka prawnego poprzez odróżnienie tzw. sfery faktycznej i normatywnej. Rozważania te są istotne ze względu na wskazywaną wcześniej dwoistość płaszczyzn odczytywania sensu tych wypowiedzi. Z jednej strony składa się na nią warstwa formalno- gramatyczna, z drugiej zaś elementy normatywne, ujęte według określonych konwencji i procedur warunkujących sposób ich rozumienia i oddziaływania na adresatów.

Problemy znaczeń w języku prawnym mogą dotyczyć dwóch aspektów jego analizy. Z jednej strony w ujęciu językoznawczym odnoszą się one do sfery odmienności znaczeniowych języka prawnego w odniesieniu do języka ogólnego. Z drugiej zaś mogą dotyczyć semantyki w ścisłym logicznym sensie, jak w ujęciu Rudolfa Carnapa<sup>11</sup>, pozostającym także w związku z koncepcją Kazimierza Ajdukiewicza dotyczącą dyrektyw językowych (w tym także znaczeniowych). Obiektem zainteresowania niniejszych rozważań jest skupienie się na osobliwościach znaczeniowych języka prawnego. Problematykę znaczeń poszczególnych składników języka prawnego można uporządkować w kilka grup tematycznych [Wróblewski 1959: 214 i n.]. Dotyczyć one mogą relacji zachodzącej między znaczeniem terminów języka prawnego a równoznacznych terminów języka ogólnego<sup>12</sup>. Kolejnym problemem jest – jak pisze Jerzy Wróblewski – „kwestia uzależniania tych znaczeń od decyzji prawodawcy, to jest od tzw. definicji legalnych”, które mogą wprowadzać modyfikacje w znaczeniu tak samo brzmiących wyrazów języka ogólnego. Następnie ustalanie znaczeń może odnosić się do kontekstu wyznaczanego przez związki między znaczeniem zwrotu prawnego a prawem jako strukturą systemową. Punktem odniesienia może być także problematyka wpływu na znaczenia składników języka prawnego warunków i czynników kontekstowych i pozaprawnych, przede wszystkim aksjologicznych i społeczno-politycznych.

<sup>11</sup> W ujęciu Rudolfa Carnapa system semantyczny danego języka jest zespołem kilku rodzajów reguł. Są to reguły konstrukcji wyznaczające zbiór wyrażań, reguły desygnacji, prawdziwości i zasięgu zdań [zob. Stanosz 1964: 38].

<sup>12</sup> W większości ujęć przedstawianych problemów język, w którego kontekście analizowany jest język prawny, określany jest mianem języka potocznego. W niniejszej pracy używany jest termin „język ogólny” – rozumiany jako język ogólnopolski, posiadający cechy języków naturalnych, stanowiący powszechny sposób komunikowania we wspólnocie językowej Polaków, którego wzorcami poprawnościowymi są m.in. słowniki. Jest to język oficjalny, uznany za powszechny sposób przekazywania informacji, a jednocześnie zachowujący zgodność z wymogami poprawnościowymi i normą językową.



Relacja między znaczeniem terminu języka prawnego a znaczeniem równobrzmiącego terminu ogólnego może podlegać trójakiego rodzaju modyfikacjom. Znaczenie słownikowe może zostać doprecyzowane przez prawodawcę w języku prawnym (wyrazy takie jak *zasiedzenie*, *własność*). W innym przypadku sposób rozumienia zwrotu prawnego pozostaje taki sam jak w przypadku równoznacznej zwrotu języka ogólnego (*kończyna*, *kobieta*). Może być także tak, iż termin języka prawnego posiada znaczenie odmienne od znaczenia przyjętego w języku ogólnym (*powód*, *dokument*, *doręczenie*). W takim wypadku mamy do czynienia ze wzbogacaniem zasobu leksykalno-semantycznego języka prawnego. Pojawia się sposób rozumienia danego zwrotu typowy dla języka, na którego potrzeby zostaje ono sformułowane. Jest to pochodna wyspecjalizowanego charakteru i szczególnego rodzaju funkcji sposobów wypowiedzi typowych dla określonej dyscypliny czy sfery działalności. Termin, którego rozumienie odbiega od znaczenia słownikowego Jerzy Wróblewski określa mianem „znaczenia technicznego”, wskazując na występowanie takich zwrotów w tych sferach użycia języka, w których „ze względu na potrzeby praktyki społecznej czy nauki powstaje określona terminologia czy język specjalny” [Wróblewski 1959: 215]. Niewątpliwie strona semantyczna języka jest, w odróżnieniu od jego warstwy gramatycznej, dynamiczna i otwarta jako system wciąż powiększający i zmieniający swój zakres [Milewski 1948: 3]. Język prawny dysponuje ponadto zasobem wyrazów nie występujących lub rzadko spotykanych w języku ogólnym (*hipoteka*, *zachówek*, *rękojmia*).

Określenie znaczenia terminu prawnego może być pozostawione prawodawcy. Szczególnym przypadkiem takiej modyfikacji znaczenia są definicje legalne<sup>13</sup>. W języku przepisów istnieć mogą definicje ustawowe zmieniające określony sens słów należących do języka ogólnego lub nadające nowy sens zwrotom złożonym. W zakresie słownictwa tworzy się więc nowa aparatura pojęciowa, nawiązująca jednak do podstawowego słownictwa danego języka etnicznego. Słownictwo aktów prawnych zawiera zwroty i wyrazy, które w języku prawnym uzyskują znaczenie odpowiednio doprecyzowane i zmienione w stosunku do znaczeń z języka powszechnego. Dokonuje się to w drodze precyzyjnie sformułowanych definicji legalnych lub za pomocą takich wypowiedzi zawartych w tekstach prawnych, które spełniają rolę postulatów znaczeniowych doprecyzowujących znaczenia zwrotów w jakimś elemencie [Ziemiński 1966: 151-171]. Istnieją w języku prawnym również zwroty i wyrazy, które w chwili wydania aktu prawotwórczego nie mają w pełni sprecyzowanego znaczenia, ma

<sup>13</sup> Na ten temat zob. np.: M. Andruszkiewicz, U. Kosielińska-Grabowska [2007].

je nadać im dopiero doktryna prawnicza. Znaczenie przyjęte przez prawodawcę dotyczy zwrotów języka prawnego, które mają być w określony sposób rozumiane ze względu na wymogi właściwego formułowania tekstu prawnego i osiągnięcia jasnych rezultatów podczas odczytywania znaczenia w procesie stosowania prawa określonych w ZASADACH TECHNIKI PRAWODAWCZEJ<sup>14</sup>. Definicja legalna danego terminu może w znacznym stopniu odbiegać od znaczenia powszechnie występującego w języku ogólnym. Tak przyjęty sposób rozumienia opiera się na pewnego rodzaju arbitralności. Jak zauważa Jerzy Wróblewski, „praktyczne względy ograniczają jednak tego rodzaju operacje do niezbędnego minimum, ponieważ tym trudniejsze jest posługiwanie się zwrotami o arbitralnie ustalonym znaczeniu, im szersza grupa osób ma się za ich pomocą porozumiewać” [1959: 21]. W aparaturze pojęciowej języka prawnego występują także sformułowania określane jako terminy prawne (np. *czyn zabroniony*, *czynność zwykłego zarządu*). Należą do tych pojęć zarówno „nazwy przejęte z języka polszczyzny współczesnej, dla których znaczenie nazwy przejętej zostało zmienione w definicji legalnej” [Malinowski 2006: 154], jak i terminy niedookreślone i otwarte znaczeniowo<sup>15</sup>, zwłaszcza w postaci klauzul generalnych, posiadających cenny i wartościujący charakter. Wyodrębnienie terminologii prawnej dokonywane jest w dwojaki sposób. Może polegać na uznaniu, że słownictwo języka prawnego jest swoistą na gruncie języka ogólnego terminologią, bądź zaklasyfikowaniu języka prawnego jako specjalizacji języka ogólnego. Jak się podkreśla w literaturze przedmiotu, „język prawny nie zadowala się przeszczepieniem na wspólny grunt pewnej liczby terminów specyficznie prawniczych” [Pieńkos 1999: 54]. Na obszar wyrazów posiadających szczególny sens prawny składa się nie tylko zasób wyrazów stanowiących słownictwo *stricte* prawne, ale także szereg leksemów uważanych za nieprawnicze.

#### 4.

Istotnym z punktu widzenia strukturalizmu jest postrzeganie języka w perspektywie społecznej, kulturowej i komunikacyjnej. Znaczenie terminów języka prawnego może być uzależnione od czynników kontekstualnych oraz postrzegane przez pryzmat cech systemu prawa. Jak pisze Jerzy Wróblewski, „pra-

<sup>14</sup> Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 20 czerwca 2002 r. w sprawie „Zasad techniki prawodawczej” (Dz. U. Nr 100, poz. 908).

<sup>15</sup> Na temat zagadnienia „otwartej tekstowości” (*open texture*) pojęć języka prawnego szerzej pisze B. Bix [1991: 51-72]. Por. także: Wróblewski 1966: 550.

wodawca nie tylko więc określa znaczenia przez definicje legalne, ale również przez to, że stwarza kontekst systemowy, w którym normy nabierają bardziej czy mniej określonego znaczenia” [Wróblewski 1959: 223]. Na znaczenie składników języka prawnego, które stanowią tworzywo konstruowania norm prawnych może mieć wpływ, poza omówionymi wcześniej zabiegami, także kontekst ich użycia. Dotyczy to jednolitości rozumienia pewnych pojęć prawnych występujących zarówno w całym systemie prawa, jak też w poszczególnych gałęziach i w określonych grupach przepisów należących do tej samej gałęzi. Na kształtowanie znaczenia mogą mieć także wpływ czynniki ze sfery pozaprawnej. Jest to w szczególności uzasadnienie aksjologiczne, stanowiące fundament merytoryczny treści norm prawnych składających się na system.

Powyższe przekonanie można odnieść do strukturalnych koncepcji dzieła i tekstu literackiego, akcentujących znakowy charakter tekstu (pojmowanego jako wielopoziomowa struktura) zarówno w warstwie językowej, jak i pozajęzykowej (ideowej) [Rosner 1984: 11], jak też traktujących tekst jako strukturę określaną przez Jurija Łotmana mianem „wtórnego systemu modelującego”. Tak rozumiany tekst posiada właściwości systemu semiotycznego, przy czym charakter znakowy przypisać można zarówno warstwie językowej, jak i pozajęzykowej nadbudowie, wzbogacającej system o „dodatkową strukturę typu ideologicznego, etycznego, artystycznego lub jakiegokolwiek innego” [Łotman 1977: 9]. Odnosząc wskazane ujęcie do problematyki tekstu prawnego, można dostrzec w nim płaszczyzny znaczeń na dwóch poziomach. Pierwszy to wymiar językowy, drugi zaś to znajdujące odzwierciedlenie w sformułowaniach języka przepisów i norm etyczne uzasadnienie systemu prawa. W tekście prawnym można dostrzec elementy pochodzące bezpośrednio z języka ogólnego stanowiącego bazę leksykalno-gramatyczną, a ponadto dodatkową organizację w postaci elementów nominalnych (normatywnych wzorów postępowania)<sup>16</sup>. Jak podkreśla Ewa Łętowska, teksty to podstawowy składnik prawa, jednak prawo stanowione posiada wymiar nie tylko tekstowy, ale także instytucjonalny i funkcjonalny [Łętowska 1996: 45]. Z treści tekstu prawnego mogą być odczytane zarówno sformułowania wyrażone w danym języku (w warstwie formułowania przepisów), jak i postulowane wzory zachowania się kierowane do adresatów, z wpisaną w nie intencją prawodawcy, aby były przestrzegane jako właściwe, słuszne etc. W treść aktów językowych wpisany jest także pewien system

<sup>16</sup> Stanowi to również pochodną tego, iż język prawny powstał na bazie języka etnicznego, przy czym posiada cechy i funkcje przejęte i powiązane z cechami i funkcjami samego prawa.

wartości, możliwy do zrekonstruowania jako podstawa aksjologiczna systemu prawa. Nadawcy tekstów prawnych można przypisać pewną strategię, preferencje i cele. Powyższą cechę można uznać za analogiczną do Łotmanowskiej „nadbudowy” w strukturze tekstu.

Odczytywanie z treści tekstu prawnego pewnej aksjologii może być związane także z przekonaniem o cechach i wartościach, które można przypisać prawodawcy. Koncepcja prawodawcy racjonalnego<sup>17</sup> zakłada, iż podmiotowi zajmującemu się działalnością prawodawczą można przypisać różnego rodzaju założenia i cele. Wśród tych dotyczących treści tekstów prawnych znajdują się założenia aksjologiczne, oparte na przypisywaniu podmiotowi formułującemu teksty prawne określonego systemu wartości. Dotyczyć mogą one dwóch sfer: katalogu wartości oraz preferencji aksjologicznych [Zieliński 2002: 286]<sup>18</sup>.

Wpływ na treść oraz sposób odczytywania i rozumienia sformułowań elementów języka prawnego mają także czynniki polityczne, społeczne czy ekonomiczne. Istotną rolę odgrywa również panująca w danym systemie kultura i świadomość prawna<sup>19</sup> oraz jej poziom. J. Leszczyński zauważa, iż domeną polskiej kultury prawnej jest to, iż posługiwanie się odwoływaniem do tekstów prawnych jest narzędziem uzasadniania swoich racji ze względu na to, iż „tekst prawa jest (...) rodzajem rzeczowego dowodu na to, jaka jest wola autorytetu, któremu nadano władzę prawotwórczą” [2007: 39]. Zadaniem kultury prawnej jest ochrona podstawowych wartości prawa, do których przede wszystkim należą pewność, jawność, zaufanie między prawodawcą a adresatami norm [Wronkowska 2007: 15]. Do tych wartości należy z kolei wymóg tworzenia prawa z zachowaniem jasności, precyzji i komunikatywności, co służy osiągnięciu celu w postaci stwarzania „pewności co do treści i zakresu przyznawanych uprawnień oraz nakładanych obowiązków” [Wronkowska 2007: 8]. Podmiot formułujący teksty prawne winien unikać sztucznych formuł tam, gdzie nie są one konieczne, dbać o jasność, eliminować zwroty i paremie sprawiające, że

<sup>17</sup> Jest to koncepcja sformułowana w teorii prawa przede wszystkim na potrzeby dokonywania wykładni prawa. W lingwistycznym ujęciu tekstu prawnego rozumianego jako nie język, lecz produkt tego języka, prawodawca racjonalny nie może być uznany za twórcę wypowiedzi. Zgodnie z tym przekonaniem twórcą tych wypowiedzi mógłby być prawodawca faktyczny, któremu można przypisać kompetencje językowe. Zob. Brodziak 2004: 64-65.

<sup>18</sup> Autor wskazuje, iż pojęcie prawodawcy racjonalnego jest tym, które „denotuje typ idealny prawodawcy scharakteryzowany przez założenia określonej teorii modelowej” [Zieliński 2002: 279]. Dodać należy, iż założenie o racjonalności prawodawcy ma charakter przede wszystkim utylitarny i teoretyczny [Malinowski 2006: 27].

<sup>19</sup> Na ten temat zob. np. Gryniuk 1973: 70-79, Gryniuk 1974: 33-50, Wronkowska 2007: 3-15.

adresat, obywatel, czytając tekst odbiera go jako niezrozumiały<sup>20</sup>. Język prawny jako funkcjonujący w kontekście społecznej komunikacji służy przekazywaniu informacji szczególnego rodzaju. Nie jest jedynie nośnikiem pewnych treści z określonej dziedziny nauki i działalności człowieka, sposobem wypowiedzi adekwatnym do specyficznej sfery zjawisk i rzeczy. Użycie języka prawnego jako służącego wyrażaniu norm powinnego zachowania, w tym również jego takie a nie inne rozumienie, wywołuje określone konsekwencje w sferze rzeczywistości prawnej<sup>21</sup>. Cechą tego języka jest zatem swoista moc sprawcza. Prawo posługuje się także swoistymi regułami językowymi użycia wyrażen i ich rozumienia. Określone i swoiste znaczenie zwrotów języka prawnego powoduje, że „rozumienie norm prawnych jest wypadkiem szczególnym rozumienia zwrotów określonego języka, które jest warunkiem porozumienia się między ludźmi w grupie społecznej operującej wspólnym językiem (czy wspólnymi językami)” [Wróblewski 1959: 12].

\*\*\*

Zgodnie z akcentowanym w strukturalizmie przekonaniem o symbolicznym charakterze zachowań kulturowych język jako jeden ze społecznych systemów komunikacyjnych odzwierciedla określone systemy wartości preferowane przez wspólnoty społeczne, ale też „...przechowuje, do pewnego stopnia «narzuca» [Mayenowa 1989: 6]. Do systemów znakowych wywierających wpływ na życie zbiorowości należy także prawo, co znajduje odzwierciedlenie w języku, jakim się posługuje prawodawca. Stwierdzić można, iż znaczenie strukturalizmu w badaniach nad prawem może być ważne ze względu na trzy płaszczyzny, istotne w metodologii scharakteryzowanej koncepcji. Po pierwsze, język prawny posługuje się wytworami w postaci tekstów, których znaczenie i funkcje wpisane są w tradycję kulturowych znaczeń i symboliki, a także kontekst społeczno-kulturowy. Po drugie, istotnym wymiarem pragmatycznej roli języka prawnego jest sfera komunikacji językowej. Po trzecie, ważne w pojmowaniu omawianego sposobu wypowiedzi jest podkreślenie jego wielopoziomowego charakteru. Tekst prawny posiada, poza wymiarem deskryptywnym i norma-

<sup>20</sup> Por. dyskusja na temat zrozumiałości i hermetyczności znaczeniowej języka tekstów prawnych i jej uzasadnienie oraz krytyka w: *Język polskiej legislacji, czyli zrozumiałość przekazu a stosowanie prawa. Materiały z konferencji zorganizowanej przez Komisję Kultury i Środków Przekazu oraz Komisję Ustawodawczą Senatu RP*, Warszawa 2007, s. 41-59.

<sup>21</sup> Podkreślić należy to, iż skutkami użycia wypowiedzi języka prawnego może być tworzenie nowych stanów prawnych oraz wywoływanie zmian w dziedzinie stosunków prawnych [Grodziński 1980: 14].

tywnym, także sferę odniesień o charakterze etycznym i aksjologicznym (np. postulat jasności prawa jako wymóg wywiedziony z zasady państwa prawnego, sformułowania w postaci klauzul generalnych, założenie o racjonalności prawodawcy w sferze aksjologicznej). Koncepcja Ferdynanda de Saussure'a o dwoiowym wymiarze znaku znajduje odniesienie do dwuwymiarowości języka prawnego. Jedną z płaszczyzn jego odczytania jest warstwa deskryptywna, ujęta w wypowiedzi formułowane w trybie oznajmującym lub rozkazującym. Drugą – warstwa normatywna, stanowiąca bazę do konstruowania szczególnego rodzaju wypowiedzi w postaci norm postępowania. Specyfika znaczeń terminów języka prawnego polega na ustalonych relacjach semantycznych zachodzących między wyrazami języka prawnego i etnicznego: mogą być równobrzmiące oraz różnobrzmiące. Ponadto język tekstów prawnych cechuje występowanie zwrotów osobliwych jedynie dla tego sposobu wypowiedzi (m.in. ze względu na specyfikę i ograniczoną sferę występowania pewnych desygnatów). Odmiennością w sferze znaczeń są także sposoby rozumienia pewnych terminów ustalone przez prawodawcę w postaci definicji legalnych. Strukturalistyczne podejście badawcze do analizy języka prawnego pozwala na dostrzeżenie znakowego charakteru języka, wydobywanie dwuwarstwowości struktury tekstu prawnego oraz podkreślenie roli społecznego i kulturowego kontekstu wywierającego wpływ na sposób odczytywania znaczeń.

## Literatura

- Andruszkiewicz M., Kosielińska-Grabowska U., 2007, *Prawodawca w labiryncie definicji legalnej*, „Studia Prawno Ekonomiczne”, t. LXXV.
- Balcerzan E., 1973, *I ty zostaniesz strukturalistą*, „Teksty” 6.
- Bix B., 1991, *H. L. A. Hart and the “Open Texture” of Language*, “Law and Philosophy” 10, s. 51-72.
- Bocheński J. M., 1992, *Współczesne metody myślenia*, Poznań.
- Brodziak K., 2004, *O lingwistycznym statusie języka prawnego*, [w:] *Prawo, język, społeczeństwo*, (red.) E. Malinowska, Opole.
- Charbonnier G., 2000, *Rozmowy z Claude Lévi- Straussem*, tłum. J. Trznadel, Warszawa.
- Doroszewski W., 1961, *O podstawowych koncepcjach Kursu de Saussure'a*, [w:] F. de Saussure, *Kurs językoznawstwa ogólnego*, przeł. K. Kasprzyk, Warszawa.
- Gizbert-Studnicki T., 1972, *Język prawny a język prawniczy*, ZN UJ, Prace prawnicze, z. 55, Kraków.
- Górny W. (przeł.), 1966, *Tezy praskiego koła*, [w:] *Praska szkoła strukturalna w latach 1926-1948. Wybór materiałów*, (red.) M. R. Mayenowa, Warszawa.
- Grodziński E., 1980, *Wypowiedzi performatywne. Z aktualnych zagadnień filozofii języka*, Wrocław – Warszawa.
- Gryniuk A., 1973, *Świadomość prawna. Aspekt normatywny*, „Państwo i Prawo”, z. 11.

- Gryniuk A., 1974, *Świadomość prawna w aspekcie funkcjonalnym*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici”, Socjologia II, Nauki Humanistyczno-Społeczne nr 62, Toruń.
- Grzegorzczkowska R., 1991, *Problem funkcji języka i tekstu w świetle teorii aktów mowy*, [w:] *Funkcje języka i wypowiedzi*, (red.) J. Bartmiński, R. Grzegorzczkowska, Wrocław.
- Hjemslev L., 1979, *Prolegomena to a Theory of Language*, [w:] *Językoznawstwo strukturalne*, red. H. Kurkowska, A. Weinsberg, Warszawa.
- Jakobson R., 1989, *Język a inne sposoby komunikacji*, przeł. A. Tanalska, [w:] tegoż, *W poszukiwaniu istoty języka*, Warszawa.
- Jakobson R., 1960, *Poetyka w świetle językoznawstwa*, „Pamiętnik Literacki” L I, z. 2.
- Leszczyński J., 2007, *O charakterze dyrektyw wykładni prawa*, „Państwo i Prawo”, z. 3, 28-44.
- Lyons J., 1975, *Wstęp do językoznawstwa*, Warszawa.
- Łętowska E., 1996, *Bariery naszego myślenia o prawie w perspektywie integracji z Europą*, „Państwo i Prawo”, z. 4-5, s. 44-58.
- Łotman J., 1977, *O znaczeniach we wtórnych systemach modelujących*, *Studia z teorii literatury*, [w:] *Archiwum przekładów „Pamiętnika Literackiego”*, Wrocław – Warszawa – Kraków.
- Malinowska E., 2001, *Wypowiedzi administracyjne. Struktura i pragmatyka*, Opole.
- Malinowski A., 2006, *Polski język prawny*, Warszawa.
- Mayenowa M. R., 1989, *Wstęp*, [w:] R. Jakobson, *W poszukiwaniu istoty języka*, Warszawa.
- Milewski T., 1948, *Zarys językoznawstwa ogólnego*, Lublin – Kraków.
- Mitosek Z., 1995, *Teorie badań literackich*, Warszawa.
- Mukařovský J., 1936, *Estetyczna funkcja, norma i wartość jako fakty społeczne*, przeł. J. Baluch, [w:] *Wśród znaków i struktur. Wybór szkiców*, (red.) J. Sławiński, Warszawa
- Mukařovský J., 1970, *Wśród znaków i struktur. Wybór szkiców*, (red.) J. Sławiński, Warszawa.
- Opałek K., 1962, *Problemy metodologiczne nauki prawa*, Warszawa.
- Opałek K., 1986, *Zagadnienia teorii prawa i teorii polityki*, Warszawa.
- Palecki K., 2003, *Prawoznawstwo. Zarys wykładu*, Warszawa.
- Peyrefitte A., 1987, *Wymiar sprawiedliwości. Między ideałem a rzeczywistością*, Warszawa.
- Pieńkos J., 1999, *Podstawy juryslingwistyki. Język w prawie – Prawo w języku*, Warszawa.
- Pisarek W., 1999, *Presupozycja*, [hasło w:] *Encyklopedia języka polskiego*, (red.) S. Urbańczyk, M. Kucala, Wrocław- Warszawa- Kraków.
- Polański K., 1999, *Plan treści*, [hasło w:] *Encyklopedia języka polskiego*, (red.) S. Urbańczyk, M. Kucala, Wrocław – Warszawa – Kraków.
- Polański K., 1999, *Znaczenie*, [w:] *Encyklopedia języka polskiego*, (red.) S. Urbańczyk, M. Kucala, Wrocław – Warszawa – Kraków.
- Rosner K., 1984, *Semiotyka strukturalna w badaniach nad literaturą*, Kraków.
- Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 20 czerwca 2002 r. w sprawie „Zasad techniki prawodawczej”* (Dz. U. Nr 100, poz. 908).
- Sarkowicz R., 1995, *Poziomowa interpretacja tekstu prawnego*, Kraków.
- Schaff A., 1960, *Wstęp do semantyki*, Warszawa.
- Smolak M., 1997, *Morfologiczne funkcje pojęć prawnych*, „Ruch Prawniczy Ekonomiczny i Socjologiczny”, z. 2, s. 139-145.
- Stanosz B., 1964, *Formalne teorie zakresu i treści wyrażen*, *Studia Logica* Tom XV.

- Stanosz B. (wybór i wstęp), 1980, *Język w świetle nauki*, Warszawa.
- Weinsberg A., 1975, *Posłowie*, [w:] J. Lyons, *Wstęp do językoznawstwa*, Warszawa.
- Woleński J., 1967, *Język prawny w świetle współczesnych metod analizy semantycznej*, ZN UJ, *Prace Prawnicze*, z. 31.
- Wronkowska S., 2007, *O cechach języka tekstów prawnych*, [w:] *Język polskiej legislacji, czyli zrozumiałość przekazu a stosowanie prawa. Materiały z konferencji zorganizowanej przez Komisję Kultury i Środków Przekazu oraz Komisję Ustawodawczą Senatu RP*, Warszawa.
- Wronkowska, 2007, *O stanowieniu i ogłaszaniu prawa oraz o kulturze prawnej*, „Państwo i Prawo”, z. 4, s. 3-15.
- Wróblewski B., 1948, *Język prawny i prawniczy*, Kraków.
- Wróblewski J., 1973, *Metody logiczno-językowe w prawoznawstwie*, [w:] *Metody badania prawa*, (red.) A. Łopatka, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk.
- Wróblewski J., 1990, *Rozumienie prawa i jego wykładnia*, Wrocław.
- Wróblewski J., 1959, *Zagadnienia teorii wykładni prawa ludowego*, Warszawa.
- Wróblewski J., 1966, *Zagadnienie jednolitości i pewności rozumienia tekstów prawnych*, „Państwo i Prawo”, z. 3.
- Zieliński M., 2002, *Wykładnia prawa. Zasady. Reguły. Wskazówki*, Warszawa.
- Ziemiński Z., 1985, *Deskrypcjonistyczna i rekonstrukcjonistyczna analiza języka w prawoznawstwie*, „*Studia Prawnicze*”, z. 3-4, s. 329-341.
- Ziemiński Z., 1966, *Logiczne podstawy prawoznawstwa*, Warszawa.
- Ziemiński Z., 1980, *Problemy podstawowe prawoznawstwa*, Warszawa.

### Summary

#### *On the meaning in the legislative language – from the point of view of structuralism*

The paper is devoted to the characterization of the legislative language conducted in the light of the most important notions of structuralism, which are the following: the notion of sign, meaning, contents plan and expression plan, problems of the connection of the language with the reality. The aim of the paper is to present the possibilities of the implementation of traditional structuralistic categories in research on the legislative language. The legislative language is characterized by the connection of the material scope of components of legislative texts with the system of valid law and its vision reflected in the actions undertaken by the legislator, as well as with a definite system of values and the cultural context as well as the processes of social communication. The importance of the structuralistic point of view to the research on the legislative language may be significant because of three planes. The legislative language exploits objects in the form of texts and it constitutes part of the cultural order as well as the sphere of social communication. Texts of the legislative language are characterized by being multilevel which consists in the legislative text's possession, apart from the descriptive dimension, the sphere of ethic and axiological references. One of the planes of its interpretation is the descriptive level, expressed in statements in the indicative or the imperative mood, the other is the normative layer constituting a base for constructing a particular kind of statements in the form of norms of proceedings.